

OBRAZ OSÓB Z AUTYZMEM W KINEMATOGRAFII

Olimpia Dubiel

Uniwersytet Wrocławski
plac Uniwersytecki 1, 50-137 Wrocław

E-mail: dubielolimpia@wp.pl

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5044-1555>

ABSTRAKT

Cel badań. Celem badań było opisanie kreowanego we współczesnych filmach wizerunku osób z zaburzeniami ze spektrum autyzmu, a także określenie obszaru filmowej stygmatyzacji bohaterów z autyzmem oraz ich kulturowej i społecznej dyslokacji.

Metoda badań. Badaniom poddane zostały cztery dzieła: film dokumentalny pt. *Komunia* (Zamecka, 2008), dramat obyczajowy pt. *Czarny balonik* (Down, 2008), film biograficzny pt. *Temple Grandin* (Jackson, 2010) oraz komedia pt. *W kosmosie nie ma uczuć* (Öhman, 2010). Przy doborze utworów uwzględniono odmienną gatunkową, zróżnicowanie wiekowe bohaterów z autyzmem i poziom ich psychospołecznego funkcjonowania, a także kraj produkcji filmu. W celu realizacji badań zastosowano metodę jakościowej analizy treści.

Wyniki badań. Analiza treści filmów dowiodła, że kreują one wizerunek osób z autyzmem uwypuklający ich anormalność – intensyfikują zarówno brak cech rozwojowo normatywnych, jak również nadzwyczajne zdolności i umiejętności tych osób. W zakresie samorealizacji społeczno-kulturowej bohaterzy podejmują różnorodne aktywności, które w konfrontacji z neurotypowym otoczeniem eksponują deficyty poznawcze i społeczne, jak również szczególnie niski poziom umiejętności matematycznych i konstrukcyjnych. Ekspozycja niedoborów i nadmiarów behawioralnych i społecznych ukazuje pejoratywny obraz bohaterów z zaburzeniami ze spektrum autyzmu.

Wnioski. Filmy poddane analizie treści kreują wizerunek osób z autyzmem eksponujący ich atypowość, a tym samym stygmatyzujący, przedstawiając je jako osoby poszkodowane, które wymagają stałej opieki lub osoby genialne bądź dziwaczne. Specyfika funkcjonowania filmowych bohaterów stanowi problem dla społeczności, w której żyją – osoby neurotypowe wykazują dezaprobatę i brak zrozumienia wobec zachowania wynikającego z zaburzeń ze spektrum autyzmu.

Słowa kluczowe: osoba z autyzmem, kreowanie wizerunku, film.

The image of people with autism in cinematography

ABSTRACT

Research objective. The research objective was to describe the image of people with autism created in selected contemporary films, as well as to determine their cultural and social dislocation and the area of film stigmatization.

Research method. The research covered four films: the documentary film *Communion* (Zamecka, 2016), the drama film *The Black Balloon* (Down, 2008), the biographical film *Temple Grandin* (Jackson, 2010) and the comedy film *There are no feelings in space* (Öhman, 2010). These particular films were chosen on purpose, taking into account genre diversity, age diversity of the protagonists with autism and their levels of psychosocial functioning. In order to carry out the research, the method and technique of content analysis was employed.

Research results. Content analysis of the films proved that they create an image of people with autism which highlights their abnormality, because they emphasise both the lack of developmentally normative traits and the extraordinary abilities and skills of people with autism. In the field of socio-cultural self-fulfilment, the protagonists undertake various activities which, in confrontation with the neurotypical reality, expose cognitive and social deficits, as well as an outstanding level of certain skills. The exposition of behavioural and social deficiencies and excesses stigmatises characters with autism spectrum disorders.

Conclusions. The films which underwent content analysis create an image of people with autism which accentuates their atypicality, and thus stigmatises them in different ways, presenting them as diseased persons who require constant care, as persons of genius, or as interesting "oddballs". The specifics of social functioning of the film protagonists with autism pose a great problem for their immediate community, whose members show disapproval and lack of understanding of the peculiar way of being determined by the disorder.

Key words: person with autism, image creation, film.

WPROWADZENIE

Proces kształtowania się i doskonalenia formy jednostek zwany jest rozwojem (Brzezińska, 2004). Dynamika zmian zachodzących w procesie rozwoju jest specyficzna dla danej jednostki, jednak istnieją cechy, którymi charakteryzuje się większość osób w danym stadium rozwoju – są to tzw. normy rozwojowe (Gerrig, Zimbardo, 2006).

Deficyt własności rozwojowo normatywnych implikuje występowanie zaburzeń rozwoju człowieka. Światowa Organizacja Zdrowia definiuje całościowe zaburzenia rozwoju jako: „Grupę zaburzeń charakteryzujących się jakościowymi odchyleniami od normy w zakresie interakcji społecznych i wzorców komunikacji oraz ograniczonym i stereotypowym repertuarem zainteresowań i aktywności” (2009, s. 245). Do zaburzeń rozwoju zaliczamy:

- autyzm dziecięcy (F84.0);
- autyzm atypowy (F84.1);
- zespół Retta (F84.2);
- inne dziecięce zaburzenia dezintegracyjne (F84.3);

- zaburzenie hiperkinetyczne z towarzyszącym upośledzeniem umysłowym i ruchami stereotypowymi (F84.4);
- zespół Aspergera (F84.5);
- inne głębokie zaburzenia rozwojowe (F84.8);
- głębokie zaburzenia rozwojowe, nieokreślone (F84.9).

Autyzm uważa się za jedno z najpoważniejszych zaburzeń rozwoju. Charakteryzuje go występowanie deficytów w zakresie komunikacji, interakcji społecznych oraz rutynowość zainteresowań i podejmowanych aktywności (Skórzyńska, 2012).

AUTYZM W ŚWIETLE KRYTERIÓW DIAGNOSTYCZNYCH

Amerykańskie Towarzystwo Psychiatryczne w piątym wydaniu podręcznika *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders* opisuje autyzm jako zaburzenie, w którym deficyty dotyczą dwóch sfer – zachowaniowej oraz komunikacyjno-społecznej (DSM-V, 2013). Zgodnie z wytycznymi DSM-V, by diagnoza autyzmu została postawiona, muszą zostać spełnione konkretne kryteria:

- nieprawidłowości w komunikacji i nawiązywaniu interakcji;
- schematyzacja podejmowanych aktywności eksponowana poprzez przynajmniej dwa z wymienionych: rytualizacja zachowań werbalnych, posługiwanie się przedmiotami w sposób stereotypowy, niestandardowe zainteresowania i podejmowane aktywności, wzmożona niechęć do jakichkolwiek zmian, nadmierne poszukiwanie doznań sensorycznych bądź unikanie ich;
- występowanie ww. objawów w okresie wczesnego dzieciństwa;
- negatywny wpływ symptomów zaburzenia na funkcjonowanie danej jednostki (DSM-V, 2013).

Podręcznik DSM-V prezentuje dodatkowo trzystopniową skalę nasilenia objawów autystycznego spektrum zaburzeń i ich wpływu na życie codzienne. Z klasyfikacji Amerykańskiego Towarzystwa Psychiatrycznego usunięto określenie „całościowe zaburzenia rozwoju” i wprowadzono termin „zaburzenia ze spektrum autyzmu”, a także wykluczono zespół Retta oraz dziecięce zaburzenia dezintegracyjne. W Międzynarodowej Statystycznej Klasyfikacji Chorób i Problemów Zdrowotnych (ICD-10) autyzm nadal należy do grupy całościowych zaburzeń rozwoju.

SYMPTOMATOLOGIA AUTYZMU

Objawy autyzmu manifestują się ze zróżnicowanym nasileniem – trudno znaleźć osoby funkcjonujące identycznie na poziomie poznawczym, emocjonalnym, społecznym (Pisula, 2015). Już w okresie niemowlęcym pojawiają się pierwsze niepokojące sygnały: brak uśmiechu i kontaktu wzrokowego z matką, wyraźna niechęć do przytulania i noszenia na rękach (manifestująca się krzykiem, płaczem), a także preferencja samotnego leżenia w łóżeczku. W kolejnych etapach rozwoju zauważalny jest brak różnicowania reakcji podczas kontaktu z najbliższym opiekunem i osobą obcą (Bobkiewicz-Lewartowska, 2005). Dzieci w wieku przedszkolnym wykazują ograniczoną umiejętność zabawy z rówieśnikami, co determinuje trudności w nawiązywaniu i podtrzymywaniu interakcji. Warto podkreślić, że problemy z inicjacją i kontynuowa-

niem interakcji u osób z autyzmem nie są skorelowane z poziomem ich intelektu (Gulczyńska, Wojciechowska, 2015). Dziecko z ASD (*autism spectrum disorder*) prezentuje szereg nadmiarów behawioralnych w postaci wykorzystywania przedmiotów niezgodnie z ich przeznaczeniem (np.: szeregowanie zabawek, stukanie nimi, wprowadzanie w ruch wirowy, rozkręcanie i ponowne składanie, a także wykorzystywanie ich w celu zaspokojenia potrzeb sensorycznych) (Bobkiewicz-Lewartowska, 2005).

Sferą problematyczną dla osób z zaburzeniami ze spektrum autyzmu jest przewidywanie zachowań i reakcji rozmówców oraz postrzeganie rzeczywistości z perspektywy danej osoby – tzw. teoria umysłu. Deficyty w tym zakresie implikują nierzadko zachowania społecznie nieakceptowane. Występujące u osób z autyzmem brak kontaktu wzrokowego – ważnego budulca nawiązywanych relacji – związany jest z trudnościami w zakresie odczytywania emocji z twarzy. Problem ten dotyczy zarówno interpretacji emocji partnera interakcji, jak i identyfikacji emocji własnych (Markiewicz, 2007). Trudności te mogą wynikać z faktu, że rejestracja ludzkiej twarzy w mózgu osoby z autyzmem zachodzi w tym samym obszarze, w którym następuje rejestracja przedmiotów (Rode, 2017). Osoby z ASD przejawiają również deficyty w zakresie naśladowania i utrzymywania wspólnego pola uwagi, a także reagowania na gest wskazywania i wykorzystywania go w komunikacji z drugim człowiekiem.

Występujące u dzieci z autyzmem nieprawidłowości w komunikacji (zarówno werbalnej, jak i pozawerbalnej) stanowią najbardziej problematyczną sferę dla ich rodziców. Opóźniony rozwój mowy bądź całkowity jej brak jest sygnałem poprzedzającym ogólne problemy rozwojowe. Mowa czynna osób z ASD cechuje się brakiem melodyjności, hasłowością oraz licznymi echolaliami (natychmiastowymi i odroczo-nymi), nie stanowi narzędzia służącego do komunikacji. W przypadku problemów niewerbalnych osób z autyzmem widoczny jest brak kompensacji mowy werbalnej poprzez gest lub mimikę. Pojawia się również problem z rozumieniem słów polisemicznych, żartów, przenośni, ironii.

Do nieprawidłowości, których występowanie poprzedza diagnozę zaburzeń ze spektrum autyzmu, należą również stereotypowe wzorce podejmowanych aktywności i zainteresowań. Zintensyfikowana niechęć osób z autyzmem do zmian w planie dnia eksponowana jest poprzez agresję, bunt bądź zwielokrotnienie stereotypii ruchowych – machanie rękoma, bujanie się w przód i tył. Ograniczony wzorec zachowań prezentowany jest również w sytuacjach przyjmowania pokarmów – osoby z ASD charakteryzuje wybiórczość jedzeniowa. Jej przyczynę stanowią zazwyczaj zaburzenia przetwarzania sensorycznego (Pisula, 2015).

SFERY AKTYWNOŚCI OSÓB Z AUTYZMEM

Osoby z zaburzeniami ze spektrum autyzmu mogą aktywnie uczestniczyć w procesie edukacyjnym, a w indywidualnych przypadkach podejmować pracę. Zakres aktywizacji edukacyjnej i zawodowej determinowany jest specyfiką funkcjonowania danej jednostki.

Dziecko z autyzmem może realizować obowiązek szkolny w szkole masowej, integracyjnej, lub specjalnej. Już przedszkolak z zaburzeniami ze spektrum autyzmu ma możliwość korzystania z zajęć wczesnego wspomagania rozwoju – działań terapeu-

tycznych, które kompleksowo wspierają prawidłowy rozwój dziecka niepełnosprawnego lub zagrożonego niepełnosprawnością. Dzięki nim adaptacja do szkolnych warunków może zakończyć się powodzeniem (Cytowska, 2011).

Uczniowie z ASD mogą uczęszczać do szkoły podstawowej maksymalnie do 20 roku życia, po czym kontynuować naukę w takiej placówce, której specyfika oddziaływań odpowiada poziomowi ich intelektu (Dz. U. 2019). Osoba z autyzmem w normie intelektualnej może uczęszczać do szkoły średniej (zasadniczej szkoły zawodowej, technikum lub liceum), natomiast osoba z ASD i sprzężoną niepełnosprawnością intelektualną (w stopniu umiarkowanym lub znacznym) do szkoły przysposabiającej do pracy. Dorośli z zaburzeniami ze spektrum autyzmu mają możliwość korzystania z zajęć w Zakładach Aktywności Zawodowej, Centrach Zawodowych, Warsztatach Terapii Zajęciowej oraz Zakładach Pracy Chronionej.

FILM JAKO WSPÓŁCZESNE MEDIUM

Media jako podstawowe narzędzie informacyjne i rozrywkowe stanowią nieodłączną część współczesności. Definiowane są jako: „ogół elektrycznych i elektronicznych sposobów odtwarzania, zapisywania i rozpowszechniania obrazów i dźwięków, które stosuje się w komunikowaniu masowym, w celu zorganizowanego odbioru indywidualnego lub zbiorowego” (Lepa, 2000, s.39). Wyróżnia się media audialne (radio), wizualne (prasa, Internet, fotografia) i audiowizualne (telewizja, Internet, film).

Rozwój techniczny pozwolił na upowszechnienie się kina – grono odbiorców poszerzało się wraz ze spadkiem liczby widzów spektakli teatralnych. Film stał się masowym medium, zyskując miano „kina dla milionów” (Czerwiński, 1973). Erwin Panofsky zwraca uwagę na kreacyjną funkcję filmu: „Czy nam się to podoba, czy nie, właśnie kino – wyraźniej niż jakikolwiek inny czynnik – kształtuje opinie, smak, język, ubiór, zachowanie i nawet fizyczny wygląd publiczności, obejmującej ponad 60% mieszkańców ziemi” (Panofsky, 1972, s. 129). Dynamiczny rozwój filmu i kina doprowadził do upowszechnienia go na skalę międzynarodową. Zasięg o transgranicznym charakterze spowodował, że „film stał się uniwersalnym językiem naszej epoki” (Plisiecki, 2005, s. 10).

FILM W PROCESIE KREOWANIA WIZERUNKU CZŁOWIEKA

Wedle teorii „wszechmocy mediów” przekaz audiowizualny (porównywany do pocisku) oddziałuje na widza w sposób natychmiastowy. Tomasz Prauzner podkreśla potęgę oddziaływania mediów masowych:

Z reguły oddziaływanie mass mediów jest silne, mają one bowiem decydujący wpływ na wyobrażenia ludzi o rzeczywistości. Ten wpływ jest tym większy, im odleglejszych wydarzeń i ludzi dotyczy, dlatego, że w tym przypadku człowiek nie ma możliwości sprawdzenia, jak jest w rzeczywistości (Prauzner, 2010, s. 48)

Film stymuluje zarówno zmysły, jak i sferę emocjonalną odbiorcy, co prowadzi do kształtowania się u niego trwałych schematów myślowych. Widzowie niejednokrotnie identyfikują się z bohaterami lub grupami bohaterów, mają poczucie, że przynależą do danej zbiorowości. Przekazy audiowizualne silnie kształtują rzeczywistość – uka-

zywanie grup mniejszościowych zazwyczaj w pejoratywnym świetle doprowadza do tego, że w sytuacji spotkania reprezentanta takiej zbiorowości, odbiorca filmowy dostosowuje swe zachowanie do medialnej kreacji zamiast do autentycznego charakteru danej osoby. Brak możliwości skonfrontowania prezentowanych informacji z realiami, prowadzi do kształtowania się u widzów trwałych schematów myślowych, które często są jednoznaczne ze stereotypizacją reprezentantów grup mniejszościowych. Środki masowego przekazu (w tym film) kształtują postawy i poglądy wobec osób z niepełnosprawnościami, stanowią wyznacznik ich społecznej dyslokacji.

METODOLOGIA BADAŃ WŁASNYCH

Celem badań było opisanie kreowanego we współczesnych filmach wizerunku osób z zaburzeniami ze spektrum autyzmu, a także określenie obszaru filmowej stygmatyzacji bohaterów z autyzmem oraz ich kulturowej i społecznej dyslokacji. Przy doborze dzieł uwzględniono odmienną gatunkową celem uniknięcia możliwej tendencyjności w danym gatunku filmowym. By najpełniej ukazać specyfikę zaburzenia, wybrano produkcje, których bohaterowie z autyzmem są w różnym wieku i posiadają odmienny sposób funkcjonowania. Każdy utwór audiowizualny zrealizowany został w innym państwie – pozwoliło to na zbadanie wizerunku osób z autyzmem kreowanego w różnych częściach świata.

Dokonano analizy treści czterech dzieł:

- filmu dokumentalnego pt. *Komunia*, reż. Anna Zamecka (Polska 2016) – polskojęzycznego pełnometrażowego dokumentu, który ma na swoim koncie wiele osiągnięć: zwycięstwo w Tygodniku Krytyki Filmowej na Międzynarodowym Festiwalu *Filmowym w Locarno* i Konkursie Dokumentalnym 32. Warszawskiego Festiwalu Filmowego, nagrodę Silver Eye na 20. Międzynarodowym Festiwalu Filmów Dokumentalnych East Silver oraz na Międzynarodowym Festiwalu Filmowym w Bratysławie i Mińsku;
- dramatu obyczajowego pt. *Czarny balonik*, reż. Elissa Down (Australia/Wielka Brytania 2008), który doceniony został przez Australijski Instytut Filmowy/Australijską Akademię Sztuk Filmowych i Telewizyjnych (AFI/ACCTA) w 2008 r., zdobył również Kryształowego Niedźwiedzia na Międzynarodowym Festiwalu Filmowym w Berlinie;
- filmu biograficznego pt. *Temple Grandin*, reż. Mick Jackson (USA 2010) – dzieła wyróżnionego Złotym Globem w 2011 r., które zdobyło 7 nagród Emmy przyznanych przez Amerykańską Akademię Telewizyjną, a także uzyskało 19 innych nominacji. Scenariusz filmu stworzony został na podstawie książek pt. *Byłam dzieckiem autystycznym* i *Myślenie obrazami oraz inne relacje z mojego życia z autyzmem* (napisanych przez Temple Grandin);
- komedii pt. *W kosmosie nie ma uczuć*, reż. Andreas Öhman (Szwecja 2010) – filmu, który w 2011 r. uzyskał 4 nominacje do Złotych Żuków przyznawanych przez Szwedzki Instytut Filmowy.

Badania zostały zrealizowane metodą jakościowej analizy treści. Skonkretyzowano obszary eksploracji badawczej: filmowy wizerunek osób z zaburzeniami ze spektrum autyzmu, rodzaje podejmowanej przez nie aktywności, funkcjonowanie bohaterów z ASD w społeczeństwie oraz ich społeczna percepcja.

WYNIKI BADAŃ WŁASNYCH

Analiza treści filmów dowodzi, że prezentowany wizerunek bohaterów z autyzmem eksponuje ich anormatywne cechy i zachowania – stereotypie ruchowe, echolalie, schematyzm podejmowanych aktywności i zainteresowań, a także zdolności wyspektywne, takie jak „myślenie obrazami” ukazane w filmie pt. *Temple Grandin* (Jackson, 2010). Sceny prezentujące nieprawidłowości w funkcjonowaniu kobiet i mężczyzn (brak mowy werbalnej, zaburzone funkcje poznawcze, społeczne) i eksponujące osoby z ASD, gdy potrzebują dodatkowej opieki, kreują pejoratywny ich wizerunek.

Rodzaje aktywności podejmowanych przez postaci z autyzmem są zróżnicowane w zależności od poziomu uspołecznienia danej jednostki. Bohaterzy z zaburzeniami ze spektrum autyzmu uczęszczają do szkół różnego typu (ogólnodostępnej, specjalnej), a także pracują. Realizowane przez nich aktywności eksponują wiele ograniczeń, z którymi muszą się mierzyć, np. brak decyzyjności i możliwości samostanowienia. Zdarza się, że mężczyźni z ASD wykonują czynności nieadekwatne do wieku (typowe dla dzieci), np. odgrywanie roli małpki w przedstawieniu czy uzyskiwanie naklejek za odpowiednie zachowanie przez Charlie’go w filmie *Czarny balonik* (Down, 2008). Odbiorca może dostrzec u niektórych osób nadzwyczajne zdolności przestrzenne, matematyczne i konstrukcyjne, których wykorzystanie stwarza możliwość neutralizacji zaburzeń sensorycznych – w filmie *Temple Grandin* (Jackson, 2010) kobieta zbudowała „maszynę do przytulania” w celu stymulacji własnego ciała.

Funkcjonowanie postaci z autyzmem na poziomie społecznym jest bardzo zróżnicowane, jednak u każdej z nich widać nieprawidłowości, które znacząco wpływają na życie codzienne. W przypadku osób komunikujących się werbalnie zauważalny jest brak rozumienia żartów, przenośni oraz przesadna dosłowność. Problemy tego rodzaju łatwo dostrzegalne są w filmie *Temple Grandin* (Jackson, 2008), w którym tytułowa bohaterka wpada w panikę, gdy zauważa, że kartka z napisem „pokój Temple” oderwała się od drzwi – w interpretacji kobiety pokój nie należy już do niej. Charlie z filmu *Czarny balonik* (Down, 2008) nie posługuje się mową, wobec czego do komunikacji wykorzystuje język migowy. Porozumiewanie się z otoczeniem sprawia jednak dużą trudność nastolatkowi. U wszystkich postaci z ASD widoczny jest brak umiejętności przestrzegania reguł i norm społecznych, który determinuje zachowania skrajnie niepożądane, np. masturbację przy stole podczas rodzinnej uroczystości czy oddanie kału poza toaletę przedstawione w filmie pt. *Czarny balonik* (Down, 2008). Zauważalne są również zachowania agresywne i autoagresywne (plucie, gryzienie, uderzanie głową w podłogę). Dla osób z autyzmem problem stanowi interpretacja gestów czy mimiki partnerów interakcji, w związku z czym niejednokrotnie przekierowują swoją uwagę na przedmioty i nie podejmują prób inicjowania kontaktu z kimkolwiek. Znaczące zdanie wypowiada Simon w filmie pt. *W kosmosie nie ma uczuć*: „Wolę kółka od ludzi. Są idealne, a ludzie skomplikowani i niezrozumiali” (Öhman, 2010).

W utworach poddanych analizie dostrzec można brak zrozumienia zachowań osób z autyzmem, które są wynikiem zaburzeń. Bohaterzy często stają się obiektami drwin i obelg, traktowani są nieadekwatnie do wieku. Niepożądane zachowania postaci z ASD, mimo akceptacji i miłości ze strony domowników, determinują pojawianie się skrajnych emocji i generują liczne sprzeczki rodzinne. Specyficzny sposób funkcjonowania kobiet i mężczyzn z zaburzeniem niejednokrotnie stanowi przeszkod-

dę w realizacji życiowych planów neurotypowych osób. Filmowe postaci ze spektrum zaburzeń autystycznych spotykają się z akceptacją najbliższych, jednak przez szersze grono postrzegane są jako „ciężar” – w filmie pt. *Czarny balonik* (Down, 2008), w związku z odgłosami wydawanymi przez Charlie’go, sąsiedzi wzywają opiekę społeczną. Zdarzają się sytuacje, w których bohaterzy z ASD są poniżani przez innych – takie zachowania prawdopodobnie wynikają z nieznamomości specyfiki zaburzenia.

Środki artystycznego wyrazu wykorzystane w analizowanych filmach ukazują zarówno nieprawidłowości wynikające z autyzmu, jak i ponadprzeciętne zdolności bohaterów (matematyczne, konstrukcyjne). Specyficzne dźwięki i zbliżenia kamery odzwierciedlają zaburzenia sensoryczne – nadwrażliwość i podwrażliwość słuchową, dotykową oraz wzrokową. W filmie *Temple Grandin* (Jackson, 2010) w sytuacjach fizycznego kontaktu kobiety z innym człowiekiem odbiorca słyszy odgłos szabli – dźwięk ten obrazuje dyskomfort, jaki odczuwa bohaterka w danej sytuacji. Kadry wzbogacone o cyfry określające wzrost, objętość, wagę czy godzinę eksponują rutynowość w zachowaniach osób z autyzmem. Jak stwierdza Simon – bohater filmu pt. *W kosmosie nie ma uczuć*: „Tylko właściwy czas, waga i kął trzymają nas w kursie” (Öhman, 2010). Chłopak schematycznie interpretuje stany emocjonalne innych ludzi, co podkreślają emotikony pojawiające się przy twarzach postaci. Twórcy filmowi stosują perspektywę subiektywną, która ukazuje rzeczywistość w odmiennych barwach i jest wzbogacona o matematyczne symbole. Dzięki takiej pracy kamery odbiorca ma możliwość doświadczenia specyficznej percepcji osób z ASD.

WNIOSKI

Filmy kreują stygmatyzujący wizerunek osób ze spektrum autyzmu, ukazując ich anormatywny sposób funkcjonowania. Analiza treści utworów pozwoliła na wyłonienie trzech rodzajów ekspozycji atypowości bohaterów z ASD:

- osoby z autyzmem jako poszkodowanej przez los, uzależnionej od innych (podkreślenie jej deficytów poznawczych, emocjonalnych i społecznych);
- osoby z ASD jako dziwaka (ukazanie trudności społeczno-emocjonalnych bohatera w sposób komediowy);
- osoby z zaburzeniami ze spektrum autyzmu jako geniusza (zwizualizowanie nadzwyczajnych umiejętności i zdolności o charakterze wysepkowym).

Rodzaje aktywności podejmowanej przez osoby z autyzmem są zróżnicowane w zależności od poziomu psychospołecznego funkcjonowania bohaterów. W konfrontacji z neurotypową społecznością uwidaczniają się zarówno deficyty osób z ASD (poznawcze, społeczne, emocjonalne), jak i nadzwyczajne ich zdolności oraz umiejętności (percepcyjne, matematyczne, konstrukcyjne). Specyficzne funkcjonowanie bohaterów nie zyskuje akceptacji społeczności. Filmowa stygmatyzacja osób z autyzmem odbywa się poprzez ekspozycję zachowań stymulacyjnych, stereotypowych i społecznie niepożądanych. Filmy nie zawierają scen, w których osoby z ASD wykonywałyby proste, codzienne czynności. Łatwo dostrzegalna jest infantylicyzacja bohaterów – ukazywanie ich podczas podejmowania aktywności nieadekwatnych do ich wieku. Środki artystycznego wyrazu ukazują odbiorcy specyficzny, atypowy rodzaj percepcji rzeczywistości bohaterów z zaburzeniami ze spektrum autyzmu.

BIBLIOGRAFIA

- [1] American Psychiatric Association. (2013). *Diagnostic and statistical manual of mental disorders (DSM-5)*, Washington: American Psychiatric Publishing.
- [2] Bobkowicz-Lewartowska, L. (2005). *Autyzm dziecięcy, zagadnienia diagnozy i terapii*. Kraków: Oficyna Wydawnicza Impuls.
- [3] Brzezińska, A. (2004). *Spoleczna Psychologia Rozwoju*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- [4] Cytowska, B. (2011). Idea wczesnej interwencji i wspomagania rozwoju małego dziecka. W: B. Cytowska, B. Winczura, *Wczesna interwencja i wspomaganie rozwoju małego dziecka* (strony 15-17). Kraków: Oficyna Wydawnicza Impuls.
- [5] Czerwiński, M. (1973). *Telewizja wobec kultury*. Warszawa: Wydawnictwo Artystyczne i Filmowe.
- [6] Down, E. (2008). *Czarny balonik* [film]. Australia/Wielka Brytania: Icon Productions.
- [7] Gerrig, R. J., Zimbardo, P. G. (2006). *Psychologia i życie*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- [8] Gulczyńska, A., Wojciechowska, A. (2015). Potrzeba seksualna osób ze spektrum autyzmu. *Studia Edukacyjne*, 34, 211-213.
- [9] Jackson, M. (2010). *Temple Grandin* [film]. USA: HBO Films.
- [10] Lepa, A. (2000). *Pedagogika mass mediów*. Łódź: Archidiecezjalne Wydawnictwo Łódzkie.
- [11] Markiewicz, K. (2007). *Charakterystyka zmian w rozwoju umysłowym dzieci autystycznych*. Lublin: Wydawnictwo UMCS.
- [12] Öhman, A. (2010). *W kosmosie nie ma uczuć* [film]. Szwecja: Sonet Film.
- [13] Panofsky, E. (1972). Styl i medium w filmie. W: A. Helman, *Estetyka i film*. Warszawa: Wydawnictwa Artystyczne i Filmowe.
- [14] Pisula, E. (2015). *Autyzm. Od badań mózgu do praktyki psychologicznej*. Sopot: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
- [15] Plisiecki, J. (2005). *Film i sztuki tradycyjne*. Lublin: Wydawnictwo UMCS.
- [16] Prauzner, T. (2010). Wpływ nowoczesnych mass mediów na osobowość człowieka. *Edukacja-technika-informatyka: wybrane problemy edukacji informatycznej i informacyjnej: rocznik naukowy*, 1 (2), 46-50.
- [17] Rode, B. (2017). Zwierzęta w życiu osób z zespołem Aspergera. Relacje, emocje i satysfakcja z życia. *Życie Weterynaryjne*, 92 (9), 645-648.
- [18] Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 9 sierpnia 2017r. w sprawie warunków organizowania kształcenia, wychowania i opieki dla dzieci i młodzieży niepełnosprawnych, niedostosowanych społecznie i zagrożonych niedostosowaniem społecznym. (Dz. U. 2017 poz. 1578).
- [19] Skórzyńska, M. (2012). Autyzm a opóźnienie rozwoju. W: B. Winczura, *Dzieci z zaburzeniami łączonymi. Trudne ścieżki rozwoju* (strony 12-13). Kraków: Oficyna Wydawnicza Impuls.
- [20] Światowa Organizacja Zdrowia. (2009). *Międzynarodowa Statystyczna Klasyfikacja Chorób i Problemów Zdrowotnych*. Genewa.
- [21] Zamecka, A. (2016). *Komunia* [film]. Polska: HBO Polska.